

CU PRIVIRE LA LEGISLAȚIA ȘI STRATEGIA OCROTIRII PATRIMONIULUI CULTURAL NAȚIONAL

IOAN OPRIȘ

O crotirea avuției culturale — compusă din elementele mobil și imobil (monumentele) — impune o stârui-toare atenție din partea oricărui stat, ea garantind personalitatea, specificul și prestația unei culturi naționale. În cazul României, de la Alexandru Ioan Cuza începând, străduințele organismelor statale au fost orientate în a asigura păstrarea și dezvoltarea avuției culturale. Așa se explică amplele acțiuni de evidență a monumentelor istorice și de identificare a valorilor istorice, artistice, arhivistice și integrarea lor în muzee naționale și provinciale, incepute încă în anii 1859–60. Acestea au fost dezvoltate în deceniul următor și precizate sub raport juridic prin legile din 1892, Legea conservării și restaurării monumentelor istorice și Legea descooperirilor de obiecte arheologice. Asemenea realități vădeau angajarea României în curențele culturale europene, căci legislația respectivă dovedește studierea legilor din Franța, Anglia, Italia, Germania. Prezența lui Gr. Tocilescu, Th. Aman și V. A. Urechia între inițiatorii respectivelor legi dă măsura după care personalitățile, aflate în contact cu progresul științelor umaniste, al muzeelor și universităților din Europa, aduceau pe sol românesc modele cu virtuți de restructurare socială. Este adevarat, însă, că unele măsuri exprimau mai mult funcții idealiste, căci nivelul general atins de societate nu le putea asigura implementarea. De aici, un anume decalaj între virfurile intelectuale și nivelul scăzut al conștiinței masei indivizilor, asupra locului, rolului și valorii bunurilor culturale. Asemenea demersuri au fost, de altmin-

teri, mereu adecvate unor noi și noi situații politice și economice, suferind numeroase modificări, inovări și completări. În anii 1913 și 1919, ele au urmată lărgirea autoritatii statului, a organismelor sale specializate iar prin Legea muzeelor și bibliotecilor publice, din anul 1932, s-au adăugat alte benefice reglementări, mai ales pentru rolul acestor așezăminte în viață publică. Acestea, în ansamblul lor, au fost complet restructurate prin măsurile care s-au luat în anii de după al doilea război mondial, respectiv 1948, 1955, 1959 și 1974. S-a petrecut, astfel, o disfuncționalitate de sistem și, totodată, o modificare a legislației profilată pe ocrotirea patrimoniului cultural din România, care a avut multiple consecințe negative, adincite unele, în decenile profundelor mutații politice de după 1944. Trebuie însă să precizăm că prin intermediul acestor adevări, s-a căutat ca patrimoniul cultural național, mobil și imobil, să-și aibă bine precizat cadrul său juridic și organizatoric, să fie cu putere de lege asigurat împotriva variilor factori, obiectivi și subiectivi, ce-i condiționează integritatea, starea de conservare și posibilitățile de a fi pus în serviciul public, prin inegalabilele sale virtuți. Dar, constatarea că răgazul stabil avut la indemnă pentru o sistematică activitate și în acest sector nu depășește, în cazul României Mari, două decenii, trebuie să se adauge oricărei analize pertinente. De asemenea, nu trebuie uitat că după anul 1944, în România s-a destabilizat o largă clasă de deținători avizați, care au acumulat numeroase valori în timp îndelungat, în unele cazuri în răstimp de două-trei generații, aceasta

fiind marginalizată, iar bunurile ei culturale distruse sau disperse, nici faptul că noua ideologie impusă după război a desacralizat, sau chiar a anatemizat numeroase categorii de bunuri culturale (icoane, obiecte de cult, obiecte de metal prețios etc.). Astfel, pe de o parte, transformările economice au prilejuit grave prejudicii și pierderi valorilor tradiționale, concurind, de pildă, la instalarea desconsiderației și a dezinteresului față de aria bunurilor etnografice și de artă populară. Pe de altă parte, motivații politice aberante și mai ales rațiuni economice au descurajat inițiativa privată, restrințind aria colecțiilor particulare și ingustind zona investiției culturale pe termen lung. Acestora li s-au adăugat, în mod tragic, nenumăratele distrugeri din zona ecosistemului și a construcțiilor tipice, atât rurale, cit și urbane. Ambele elemente ne indică o anume pauperizare culturală și consecințe negative cu efecte pe termen lung, inclusiv pe planul concepțiilor publice și individuale privind rolul, funcția și valoarea avuției cultural-artistice.

O asemenea analiză evidențiază că, în multe privințe – comparativ cu sisteme de protecție patrimonială externe (francez, italian, olandez, englez), bine definite și constituite în timp și deosebit de bogate în valori reprezentative, acumulate constant în decursul cîtorva secole de stabilitate economică – sistemul românesc, valoros în conținut, este încă nedefinit iar patrimoniul cultural este relativ redus sub raport numeric. O bună parte a componentelor patrimoniale are caracter virtual, urmînd abia de acum să fie investigată, identificată și orientată spre zona instituțiilor specializate (muzeu) și a colecțiilor sistematice. Din asemenea rațiuni se desprind două constatări logice :

a) România trebuie să protejeze în mod permanent și conștient, cel puțin pe durata cîtorva decenii, prin măsuri de strategie culturală preventive și cu programe financiare sporite, alocate pe seama organismelor specializate, patrimoniului cultural național, mobil și imobil. Sfera acestuia trebuie dezvoltată numeric și valoric, prevenind înstrăinarea și urmărind conservarea și protecția sa. În acest

scop, se vor dezvolta, prin forme stimulative, muzeele și colecțiile de stat, ale cultelor și organizațiilor obștești, cele comunitare și private.

b) Circulația universală a valorilor cultural-artistice naționale interesează în mod direct politica culturală românească, obiectiv ce poate fi realizat prin intermediul expozițiilor, imprumuturilor de bunuri culturale pe termen lung, dezvoltării comerțului specializat în acest sens, schimburilor reciproce de bunuri culturale etc.

În momentul de față, preluind o atare situație, ca și o experiență valoroasă, dar dramatică, în materie de reproiectare a legislației ocrotirii patrimoniului cultural național, trebuie să ținem seama de condițiile concrete în care se găsește România și să trecem, de la declarații de intenții, la construirea, treptat, a unui nou sistem.

În acest sens, să facem, deci, cîteva precizări, unele cu titlu de propuneri:

a) În țară există o puternică și bine construită rețea de muzeu (circa 480 unități), adevărate instituții (naționale, provinciale, județene, locale) cu profil specific și cu funcții de evidență, cercetare, conservare-restaurare și valorificare, în cadrul cărora acționează un număr relativ redus de cadre de specialitate, față de necesități (1800), dar, oricum, constituind un grup bine pregătit și specializat (într-un caz similar, doar sub raportul numărului populației și al unităților muzeale, – Canada –, în rețeaua muzeelor de stat funcționează 10 000 de specialiști).

b) Conform unei practici de aproape un veac, pe plan local, respectivele muzeu au constituit factorii esențiali în politica de identificare, cercetare și ocrotire pe care a asigurat-o în materie de monumente istorice, Comisia monumentelor istorice (înăuntrul Comisiei Naționale de Monumente Istorice, pînă în 1948), apoi continuatoarele acesteia, dintre care, cea mai importantă, Direcția monumentelor istorice. Toate lucrările mari de evidență, dar mai ales cele de protecție, și mai cu seama climatului local favorabil acesteia s-au realizat prin concursul direct și esențial al specialiștilor rețelei muzeale. Unificarea eforturilor direcțiilor opera-

tive și comisiilor de specialitate ar trebui să reorienteze interesul comun al specialiștilor ce acționează pe plan central și local, direcționând acțiuni cu rol de program național, deopotrivă vizind patrimoniului mobil și monumental.

Din asemenea rațiuni considerăm utilă adoptarea unor formule de unificare sistematică a componentelor ce condiționează și înlesnesc politica patrimonială în România. Pentru a fi funcționale, acestea ar trebui să urmărească:

— crearea unui sistem juridic unitar, cu corelații bine precizate între componentele imobile și mobile ale patrimoniului cultural național. Deci o redefinire a acestora, în cuprinsul unei singure legi;

— crearea unor organisme de stat cu independență largă de acțiune, pe planurile patrimoniului mobil și monumental, dar conexasă precis între ele, respectiv Direcția muzeelor și colecțiilor, Direcția monumentelor, ansamblurilor și siturilor istorice și comisiile naționale cărora le sunt subordonate. Acestea urmează să fie plasate — ca în sistemul francez, sau italian — în cadrul unui Departament de sine stătător al patrimoniului cultural național. Aceasta, pentru că elementele mobile se regăsesc în cuprinsul celor imobile ca obiecte arheologice, inventar artistic, componente ale siturilor etc., aceiași specialiști trebuind să fie responsabili, mai ales pe plan local, deopotrivă pentru prelucrarea datelor, prelevarea și conservarea părților și a întregului; de altfel, singurii specialiști (arhitecți, arheologi, topografi, biologi, conservatori de monumente etc.) în județ său păstrat cu eforturi în oficiile pentru patrimoniul cultural național din cadrul muzeelor județene;

— precizarea căilor de conlucrare între organismele destinate protecției patrimoniului cultural național (Direcția muzeelor și colecțiilor, Direcția monumentelor, ansamblurilor și siturilor istorice, respectiv comisiile de specialitate, Comisia arheologică, Societatea colecționarilor de artă, alte asociații profesionale), cele ale dezvoltării acestuia (Comisia națională de achiziții de artă, Comisia monumentelor de fără public) și organismele specializate de protecție a

mediului înconjurător (Comisia monumentelor naturii);

— extinderea că mai largă a mijloacelor de ajutor, încurajare și stimulare socială, pe linie de stat, care să se aplique deopotrivă colecționarilor, donatorilor, descoperitorilor de valori excepționale, susținătorilor acțiunii de dezvoltare patrimonială și suporterilor lucrărilor de protejare, conservare-restaurare; crearea, în acest sens, a „fondului național de dezvoltare patrimonială”, alimentat de la fundații, din donații și direct de la bugetul statului;

— constituirea „băncilor de date” culturale în conexiune, prin introducerea calculatoarelor în principalele muzeu naționale și provinciale, căci numai prin cunoașterea completă și dezvoltarea inventarului său mobil, un sit, ansamblu monumental, nucleu, rezervație, actuale sau dispărute, reflectă în mod pozitiv realitatea istorică;

— conexarea diverselor domenii și izvoare de reprezentare istorică, dar și de dezvoltare patrimonială. În acest sens, se cer racordate, într-un sistem de evidență unitar, toate componentele patrimoniului cultural național, inclusiv cele arhivistice și de bibliofilie și cele rezultate din cercetarea prospectivă (arheologie clasică și industrială, etno-arheologie, etno-istorie, antropologie etc.);

— corelarea politiciei de identificare-expertizare-dezvoltare de tip muzeal tradițional, cu achizițiile prioritare făcute de stat în țară și străinătate în domeniul artei contemporane, naționale și străine. Această pirghie are un rol fundamental, atât în asigurarea faciesului național, cit și în tezaurizarea valorilor naționale de primă mină;

— dezvoltarea conceptelor publice de grup și comunitare, formarea unei alte atitudini civice față de valoarea monumentului, obiectului cultural-artistic, de locul și rolul acestora în viața socială, față de caracterul și funcția lor de acumulare materială și de simbol național specific.

Pe măsură ce practica actuală dezvoltă o nouă strategie economică și socială, se clarifică cîteva aspecte care privesc soarta avuției culturale.

Mai intii desprindem ceea ce rezultă din procesul privatizării:

— dispariția rapidă a ultimelor elemente legate de cultura și civilizația tradițională ţărânească sau transformarea, oricum, a acestora în perioada imediat următoare. Acest proces va fi vizibil în mediul rural, unde noi instalații tehnice, progresul și facilitățile contemporane vor conduce la părăsirea vechilor modele de viață. Portul, elementele decorative ca textilele de interior, ustensilele casnice vechi și îndeosebi casa de lemn tradițională — cu toate anexele sale — vor dispare sau vor ajunge rarități. Imaginea idilic-sămănătoristă, atribuită satului românesc — de cîteva decenii prea activ în modificări de conținut și structură —, conservat *in situ* ca rezervație de interes turistic, nu poate fi păstrată pentru cine cunoaște realitățile. Este adevărat că unele din monumentele și gospodăriile existente mai pot fi încă salvate și aduse în muzei etnografice în aer liber (care trebuie generalizate în toate zonele etnografice), iar altele pot fi conservate *in situ* drept case-muzeu. Mai ales turismul cultural, care nu trebuie conceput în afara obiectivelor de acest fel — legate de specific local, de tradiție în port, obiceiuri, meșteșug etc. —, este rațiunea care susține aici un program urgent de salvare, conservare, amenajări și folosință corespunzătoare.

In al doilea rînd, rezultă aspecte legate de procesele modernizării tehnologice, inevitabile și imediate:

— industria, transporturile, telecomunicațiile, dar și agricultura și serviciile vor primi, treptat, noi mijloace tehnice, care au ca efect îndepărțarea celor învechite și depășite, însă instalațiile, aparatura, utilajele, mecanismele celor vechi sunt importante pe planul consemnării istoriei științei și tehnicii.

Oricare ramură economică și fiecare din componentele acesteia, ca și fiecare întreprindere în parte are o istorie a ei, fără consemnarea căreia nu putem avea o imagine realistă asupra dezvoltării societății românești. De aceea, în loc de a lăua drumul topitorilor, elementele semnificatoare ale dezvoltării tehnicii tre-

buie așezate în muzeu și expoziții departamentale și de întreprinderi, iar unele din minele, uzinele, fabricile, atelierele, gările, aeroporturile etc., declarate ca depășite, pot fi transformate complet în zone de rezervații tehnice și conservate ca atare. Exemplul unor țări ca S.U.A., Canada, Anglia, Germania justifică ideea, cu atit mai mult cu cît în cazul României sunt identificate valori tehnice de excepție. Astfel, muzeu ale automobilului, aviației, industriei sticlei, siderurgiei, industriei forestiere sau agriculturii, ca să dăm cîteva exemple, s-ar adăuga prea puținelor muzeze de profil (Muzeul tehnic „ing. D. Leonida”, Muzeul căilor ferate, Muzeul petrolului, Muzeul mineritului), iar expoziții de întreprinderi ar putea oferi o imagine realistă asupra dezvoltării tehnico-științifice locale și pe plan mai larg, ca surse inepuizabile de documentare și experimentare.

În al treilea rînd, soarta avuției culturale din România se va confrunta cu aspectele ce decurg din raporturile tot mai deschise cu exteriorul și, mai ales, din circulația bunurilor. În acest sens, comerțul va modifica substanțial, prin dorința de ciștig și firescul proces ad concurenței, prețurile. Ori, dacă statul nu va stipendia masiv cultura și, prioritari, sectorul patrimoniului, capacitatea de a integra în posesiunea muzeelor și colecțiilor oficiale cele mai valoroase bunuri cultural-artistice — inclusiv din sfera artei contemporane, — va scădea, acestea urmând să fie instrăinate.

Cunoscind, din istoria recentă, modelele unor strategii de protecție a patrimoniului cultural național, care au răspuns condiționării epocii lor, nu ne indoim că acțiuni rapide, concertate, fundamentate ca suport material și metodologic, pot conduce la asigurarea reală a operei de protecție a patrimoniului cultural național. Exemplele strălucite ale prevederilor lui N. Iorga, R. Vuia, D. Gusti, D. Leonida, Gr. Antipa, care exprimă valoarea unei generații de invătați dedicăți cauzei ocrotirii avuției cultural-artistice, științifice și tehnice, ne asigură de existența unei tradiții, pe care noile condiții istorice o cer valorificată și continuată.